

## یاقین تاریخیمیزینگ اوچمچک صاحیپالاریندان

آرنه گلی (آقمیرات گورگنلی)  
تاریخ علملارینگ کاندیداتی  
goliarne@yahoo.com

## تورکمن اینتله گنتسیاسی نینگ کرون باشیسی



آناقلیج خضر بابا (آناقلیج بابائی)  
(1277-1328)

توسساغ ادیلینده آناقلیج آقا یانگی 40 یاشی آرقا آتان، تجربه لی یوریست (حقوقدان) بولوپ یتیشیپدی. انرضاشانینگ تورکمن حالقینا دن ظولمونا شایات بولان، اونونگ دیکمه لری نینگ و یرلی جلدلاری نینگ دن- اتدیلیگینه گوز یوموپ دوروپ بیلمه دیک 25، 26 یاشینا قادم باسان آناقلیج آقا، یورت مؤجبرینده آلنیپ باریلیان گوزشله قوشولیار و انرضاشانینگ قارانگی زندگی زندانلاریندا عمری نینگ بیرنأچه ینلینی آغیر غیناغ و جبر آستیندا گچیرملی بولیار.

آناقلیج آقا ایلکینجیلر بولوپ، تورکمن صأحراسیندان، تهراندا اوقیماغا گیدن اوقوچیلارینگ حاطاریندادی. تهراندا اورتا مکتبی تماملاندان سونگرا یوریدیکی/ حقوق بویونچا اوقوونی دوام اتدیریأر و اوگده بیر حقوقدان بولوپ یتیشیأر.

1317- نجی ینلدا انرضاشاه نینگ رژیم، شوروی دن، ایرانا سیزماغی آخمال سوسیالیستیک و کمونیستیک غارایشلارینگ اونگوننی آماق ماقصدی بیلن یوریته بیر قانونی قبول ادیأر. شول اساسده کیم- ده کیم، «فرقه اشتراکی/ سوسیالیستیک توپارا» قوشولسا یا اولار بیلن حیدماتداشلیق اتسه، توسساغ ادیلجگی اونگه سوریلیأر. بو قانونا، روشنفکر "قانون سیاه رضاشاهی" دییپ ات بریپدیلر.

شول وقت یانگی برلین دن اوقوونی تماملاپ گلن دکتر تقی ارانی (آذری تورکی) «دنیا» دیین آیدالیق سیاسی-تئوریک ژورنالینی چیقاریپ باشلایار<sup>1</sup>. اوندا دونیا مؤچبرینده باریان اؤزگرشیکلر، اساسان-دا سوسیال-دمکراتلارینگ دورلی یورتلاردا یینگیش غزانپ حرکت ادیاندگی حاقیندا ماغلومات بریلیار. بو ژورنال بوتین روشنفکرلرینگ شول سانان، تهراندا اوقاپ یورن تورکمن استیودنتلرینگ آراسیندا-دا دولی قولداوو غزانیار. ادیل شول یئل ملی مسئلانی غوزغانلیقدا عاییلانپ بیر تورکمن استیودنتلری توسساغ ادیلیار. شوندا حاریی فاکولتته/دانشکده جنگ-ده اوقیانلاردان الیاس مختوم بیلن ساپار خطیبی، حاجی حان اوغوزی، قوربان محمد سیوری داغی زندانا آتیلیار. اولاردان، تورکیه ده یوقاری علیم آلیپ گلن حاجی حان اوغوزی بیلن قوربان محمد سیوری زنداندا اولدوریلیار.

تورکمن استیودنتلرینگ سیاسی حرکتلری و توتها-توتلیقلارینگ سبأیی حاقیندا اولمزی نینگ اؤنگی یانی آشغاباتادا سرهنگ سافار خطیبی بیلن دوشوشیغیمیزدا، شئیله گوررینگ برییدی:

"حکومتینگ گیزلین قوللوقلاری تورکمن استیودنتلرینگ بیر-بیرینه یازیان حاطلارینی بارلاپ، اولارینگ آرالاریندا ملی مسئله حاقیندا بولوپ گچیان گوررینگلردن حابارلی بولوپ،" اولاری حاق سوراماز یالی ادملی "دیین، قراره گلیار. شول اساسدا بیر توپار تورکمن توسساغ ادیلیار.



محمد آخون گرگانی  
(اولومی آئر 1346)

بو حاقدا یئنه-ده بیر میش-میش (شایعه) باردی، اولام شودی: حکومتینگ نقشه سی بویونچا ملی شورا مجلسینگ هر ساپارقی سایلاییندا محمد آخون گرگانی یکه-تاک کاندید گورکزلیپ تورکمنلرینگ آیدان وکیل ادیلیپ مجلسه ایبریلیاردی. تورکمن استیودنتلری بو ایشه قارشی، گلجکی سایلادا عبدالرحمن فرزانه نی کاندید اتملی دییپ گوررینگ ادیارلر. اولارینگ بو فکرلری تورکمنلرینگ آراسیندا هم یایراپ، قولدانپ باشلانیار. شوندا محمد آخون ایچری ایشلر وزیرینگ یانینا باریپ: "بنیله حرکتی ادیانلر و ملی حاق-حقوقی آرا آتیانلار، پان تورکیستلر،

اولین شماره این مجله در اول بهمن ماه ۱۳۱۲ در تهران منتشر شد. هر کدام از سه نفر عضو هیئت تحریریه اسم مستعاری برای خود داشتند که مقالات آنها عموماً تحت آن اسم چاپ میشد. اسم مستعار دکتر ارانی «احمد قاضی» از آن اسکندری ا. جمشید و از آن علوی «فریدون ناخدا» بود. تقی ارانی در ۱۳ شهریور ۱۲۸۲ در تبریز متولد و در ۱۴ بهمن ۱۳۱۸ در سن ۳۶ سالگی در زندان موقت تهران به قتل رسید.

واقتیندا اونونگ اونگونى آمازسانگیز سونگرا حکومتە اولى ایش بولار " دییار. بو حرکتینگ اونگونى آماق اوچین محمد آخونینگ وزیرە پاره- پشگش برندیگی هم آیدیلیار.»



دکتر تقى ارانى

1317- نجى يىلدا 40 ياشينا قادم باسان آنناقليچ آقا، دکتر تقى ارانى و اولارينگ اگيندشلىرى بيلن بيله ليکده

زندانا دوشيار. اولارينگ سانى 53 بولانى اوچين اولار " 53- لىر توپارى " ديليپ تاناليار. "سوسياليستىك توپارا آغضا بولانليقدا، يوردا گيريپ- چيقماق قانونى بوزانليقدا، محمد پزوه عباس آدرى ديين بيريسى نينگ آراچاگدن آشيريپ، اونونگ شوروى گيتمگينه كمك ادنليکده آنناقليچ آقا عايپلاما بيلديريليپ، 5 يىل آزاتليقدان محروم اديليار<sup>2</sup>. گنگ طاراپى، اونگا، حتى سونگرا توده پارتيانينگ مركزى كادر درجه سینه گتيريلن احسان طبرى دن- ده كؤپ يىل ايش كسيليار. بو بولسا آنناقليچ آقانىنگ، سياسى قوراملاريندا پازيسياسى نينگ و اهميتى نينگ اولوديغينا شاياتلىق اديار. آشاقدا گتيرن ماغلوماتلاريميزدا، حقوقچى عالم آنناقليچ آقانىنگ شمسى حاساپ بيلن 1277- نجى، ميلادى حاسابدا 1898- نجى يىلدا كوميش دپه ده، اورتاحال ماشغالادا دونيا ايننديگى خبر بريليار. "كر" لردن بولان اونونگ داده سى حدر آقا، اوغلونينگ حاطلى- سوادلى بولماغى اوغرويندا بارى- يوغى دييماندير.

بیز بو مسألانىنگ نأدرجه ده دوغروديغىنى بيلمزوق. بؤنه تورکمنينگ ساداليغيندان پنيڭدالانىپ، چيچى توپارينگ 2. آغضالارى، آراچاگدن آشماق اوچين تورکمنلردن كمك سورانديقلاريني، سونگرا، يعنى 1335- نجى يىلدا توده پارتيانينگ افسرلى نينگ آراچاگدن گچمگينه آراز محمد تکه بيلن يالفاپ آتاباى نگ يول بلدى بولانديغى حاقيندا بيزده ماغلومات بار.

۳۵- اما ترکمن فرزند حدر اهل دشت گرگان (گمش تبه) شهرت باباشی. وکیل عدلیه ۳۰ ساله، توفیق، متهم به عضویت فرقه اشتراکی و تخلف از قانون ورود و اقامت میباشد، گرچه متهم منکر اتهام راجع به عضویت در فرقه اشتراکی است لیکن نظر به اظهار او باین که او دو مرتبه بنا باظهار محمد بزوه عباس آذری قصد رفتن به روسیه را بوسیله من داشت و او را منع از این کار نموده و مبلغی نیز باو دادهام و نظر بطرز مناسبات متهم با دو نفر مذکور که کمونیست بوده اند و هم منزل آنها با عده دیگر و اقامت متهم در گرگان به منزل محمد و نظر بسایر فرائض موجوده در پرونده اتهام او عضویت در فرقه و شروع بارنگاب جرم در اعزام آذری بممالک اتحاد جماهیر شوروی ثابت و طبق ماده ۱ قانون مجازات مقدمین علیه امنیت و استقلال کشور و قسمت ۶ از ماده ۱۵ قانون مجازات ورود و اقامت اتباع خارجه با رعایت ماده ۲ ملحقه باصول محاکمات جزائی صدور حکم مجازاتش را خواستارم .

۳۶- محمد بزوه فرزند غلامحسین اهل و مقیم تهران ۳۹ ساله محصل مدرسه صنعتی توفیق متهم است که داخل در عضویت فرقه اشتراکی بوده و تخلف از قانون ورود و اقامت نیز کرده است نظر به اقرار صریح متهم را تا نزدیک مرز برای خروج از سرحد و اعزام بروسیه برده و بعد از مدتی عباس آذری را بوسیله اناقلیج ترکمن اعزام داشتم و همچنین نظر بکشف

**رای دادگاه درباره ی ۵۳ نفر**

۱- دکتر نفی ارازی محکوم به ۱۰ سال حبس مجرد  
 ۲- عبدالصمد کامبخش محکوم به ۱۰ سال حبس مجرد  
 ۳- اناقلیج خضر بابا محکوم به ۵ سال حبس مجرد  
 ۴- احسان اله طبری محکوم به ۳/۵ سال حبس مجرد

انورخامنه ای: پنجاه و سه نفر. نشر هفته ایران 1363. تهران

نام	شغل	تحصیلات عالی	محل اقامت	تاریخ و محل تولد	منشأه طبقاتی	منشأه قومی	پیشینه سیاسی	گرایشات سیاسی آتی
ترکمن، آنا	وکیل دعاوی	؟	گرگان	گرگان 1898	؟	ترکمن	—	—

نام	تاریخ و محل تولد	منشأه طبقاتی	سطح تحصیلات	شغل	محل اقامت	سابقه فعالیت سیاسی- تشکیلاتی	رای دادگاه	فعالیت سیاسی پس از آزادی از زندان (شهرت)
خضر بابا، اناقلیج	1277 شم تبه	موسط	لیسانس حقوق (تهران)	وکیل دعاوی	گرگان	—	۵ سال حبس مجرد	—

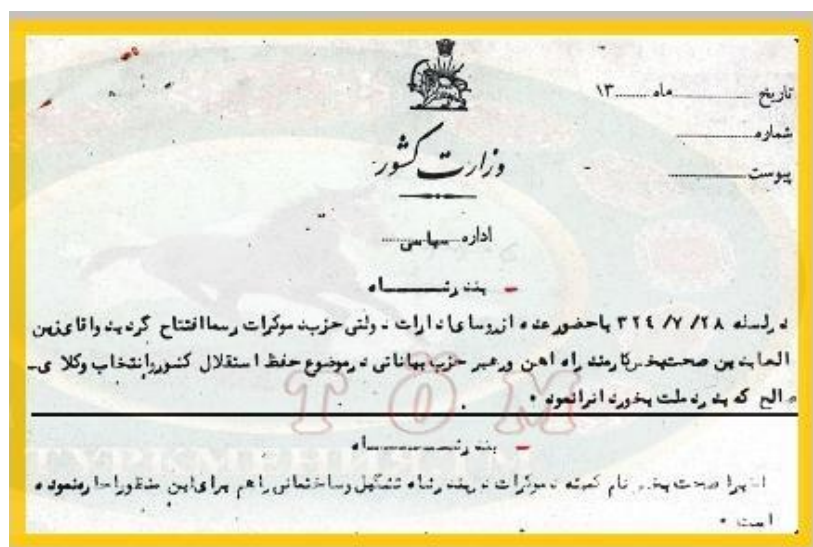
1320- نجی ینلنگ شهریور آیندا انرضاشاه ایراندان سورگون ادیلیار. شوندا سیاسی تایدان دؤران یاغدا ی سبألی زنداندان اوتوران سیاسی بندیلر شول ساندان انناقلیج آقا آراتلیغا قاویشیار. اوغلی حدر آقانیگ مانگا برن ماغوماتینا گؤرأ، اول زندان دا آغیر غینامالارا سزوار ادیلیپ، حتی دیشلری- ده اورادیلیدیر. انناقلیج بابائی زنداندان چنقاندان سونگ- ده سیاسی آکتیولیگینی یتیرمه یار. یونه یوقاردا گتیریلن بیر ماغوماتدا اونونگ آراتلیغا چیقاندان سونگرا سیاسی حرکت فوشولمانلیغی اونگه سورویلیار. مونونگ نادوغرولیغینی، اشاقدا گؤرکزجک فاکتوریمیز ثبوت ادیار.

1318- نجی ینلدا انرضاشانینگ ظالیم رژیمینه غارشی یوردونگ دؤرت کونجینده حرکتلر گویجورگاند، بندرشاه دا (حاضیرکی بندرتورکمن ده) دمیریولچیلارینگ گیزلین قوراماسی- دا حرکت ادیب باشلایار. شانینگ

رژیمی آغداریلاندان سونگرا بو قوراما آذربگجانان ایشچی حوکمینده بندرتورکمنه گلیپ ایشلاپ یورن زین الابدین صحت بخش بیلن علی عاکف یولباشچیلیق ادیار.



ادیل شول واقتلار آذربگجانده، پیشه وری نینگ یولباشچیلیغیندا "آذربگجان دمکرات فرقه سی" بار گویچی بیلن ایراندا دمکراتیک بیر رژیمینگ هم- ده آذری تورکلری اوچین اوتونوم غازانماق اوغروندا حرکت ادیاردی. حتی تورکمن روشنفکرلری، غایب بهلکه، صافار انصاری... اولار بیلن رایداشلیق ادیپ، متینگلره غاتناشیاردیلار. "آذربگجان دمکرات فرقه سی"، تورکمنلرینگ آراسیندا غیسغا گونور شده یعنی "دمکرات" آدی بیلن تانیالیاردی. "توپار" بندرتورکمنده آلمانلار طاراپیندان بینا ادیلن اولی بیر جای- دا اوزلرینه قرارگاه ادیپ آلیارلار. "بندر" سینماسی نینگ غارشیسیندا بینا ادیلن بو ساختمانه "دمکرات" دیلیاردی. بو بینا 30 یول موندان اوزال دارغاپ، سونگرا- دا ینقیلیپ، یوق ادیلدی.



«اخیرا صحت بخش نام کمیته دمکرات در بندر شاه تشکیل و ساختمانی را هم برای این منظور اجاره نموده است.»

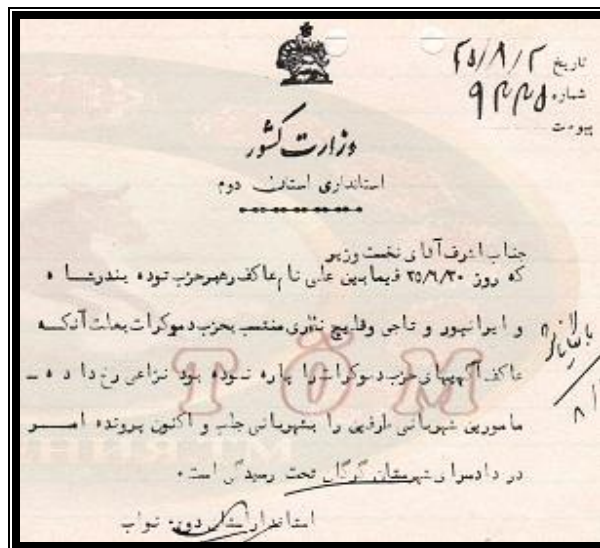


بندر تورکمنداکی دمکرات آدی بریلن ساختمان

### سیاسی آلاسارمقیلیق

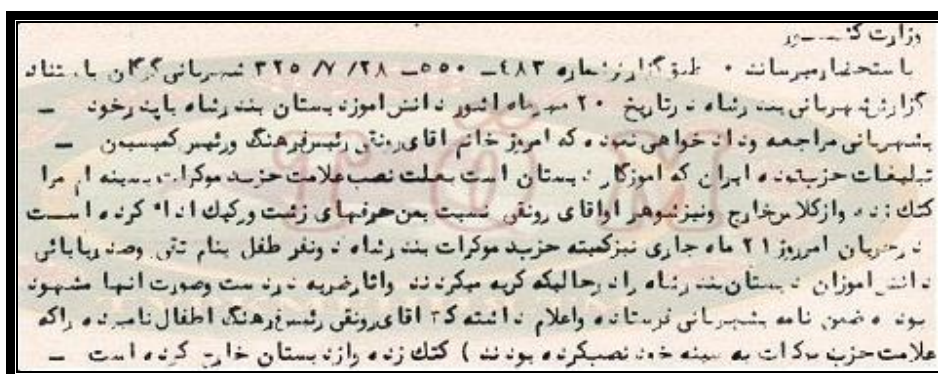
تورکمن ایلینده سیاسی حرکتلرینگ موج آلان و اولی سیاسی تولقونشیقلارینگ عمله گلن یرلری نینگ بیرسی- ده شول واقتی بندرشاه بولویدی. سبأبی بو یره، یوردونگ دورلی یرلریندن کلیپ، دمیریول ایستگاسیندا ایشله یانلر باردی. انلایتا- دا اذربگجانندان گلن ایشچیلر، قفقازلاردا، باکودا و تبریزده بولوپ گچیان سیاسی واقعالاردان کوپ تجربه غازانیپدیلا. اوسته سینه اقتصادی تایدان اوسوپ باریان بو تازه شهره، تورکمن صأحراسی نینگ دورلی شأهرلردیر اوبا یرلریندن دوشونجه لی آداملارینگ گوچوپ گلملی- ده سیاسی حرکتلرینگ اوسمگینه هم- ده تورکمنلرینگ آراسیندا سیاسی آکتیولیگینگ گوچلنمگینه سبأب بولیاردی.

1320- نجی یئلینگ 7- نجی مهر اینندا "ایرانینگ توده پارتیاسینی" (حزب توده ایران) اساسلاندیریلیار. بو سیاسی حرکت تورکمن روشنفکرلری توپار- توپار بولوپ قوشولیارلار. سبأبی "توده" اوز دوزگون ناماسیندا ملی آزچیلیقداقیلارینگ حاق- حقوقینی قوراجاغینی اونگه سورییدی. شول اساسده، مرکزی حکومت طاراپیندان مدنی و اقتصادی تایدان غیسش آستیندا یاشاپ گلیان تورکمنلر، اوز یاغشی گلجگینی بو پارتیا قوشلماقدا گوریارلر. "توده پارتیاسی نینگ" گورگن شأهرینداکی وکیلی احمد قاسمی، تورکمنلرینگ آراسیندا بارها موج آلیان ملی مسنلانی کسأ ساوماق اوچین، صنفی گورش/ مبارزه طبقاتینی بیرنجی وظیفه ادیب قوییار. آنناقلیج آقانیگ زندانداقی یولداشلارینگ آغلاباسی "توده" پارتیانیگ دؤره دیجیلری بولدولار. زندانان چیقپ، وکالت/ حقوق ایشلری بیلن مشغوللانیپ یورن مرحوم آنناقلیج آقا باشدا بو حرکت بیلن رایداشلیق ادیار، احمد قاسمی نینگ و بئیله کی کادرلارینگ ملی مسنله دن اونسى ساویاتلیغی اوچین اولاردان آراسینی آچیار. مونگا یننه- ده بیر مسنله سبأب بولییار. شول دؤویرده باش وزیر احمد قوام السلطنه مکیر پلانی دوزیار و "بیر داش بیلن ایکی قوش اوریار".



عاکف ینگ، دمکرات پارتیاسی نینگ بیلدیریشلرینی بیرتاندیغی و اونونگ بیلن ایرانپورینگ، قلیچ نظری نینگ اورشاندیغی حاقیند، مازندران ولایاتی نینگ استانداری نینگ، تهرانه یوللان راپورتی

"دمکرات" آدی بیلن حرکت ادیب، ایل آراسیندا اولی قولداوا ایه بولان اذربگجانینگ "دمکرات فرقه سی" و "کردستانینگ دمکرات پارتیاسی، شو نینگ یانی ایندی "توده" پارتیانینگ- دا طار ایدارلاری نینگ کؤپلیاندیگینی گؤرن باش وزیر "حزب دمکرات" دیین پارتیانی اساسلاندیریپ، سیاسی آکتیویستلرینگ آراسیندا آلاسارمیلیق دؤره دیار. اوسته سینه، شوروی هم یاقینلاشان بولوپ، اوز پارتیاسی نینگ تقلالاسی بیلن، توده پارتیانینگ اؤنگه سوریان ایده یالاری نینگ دورموشا گچیریلجگینی وعده بریار. شنیله لیک بیلن بندرتورکمندن آنناقلیچ بابانی، ایرانپور، قلیچ نظری، تاجی(?) داغی تازه دؤره دیلن دمکرات پارتیاسی نینگ آکتیویستلری بولوپ حرکت ادیارلر. توده پارتیاسی دمکرات پارتیاسی نینگ آراسینداقی یرسیز یره توریان دعوا جنجل لر، تورکمن حالقی نینگ بأهیدینه دالدی. اوندان دینگه حاکمیتلر پنییدالانیپ، ایله- گونه باسیشلارینی آرتیاردیلار.



آشور، تقی و آنناقلیچ بابایی نینگ اوغلی خدر بابایی نینگ، دمکرات پارتیاسی نینگ بلیگینی داقیناندیقلاری اوچون مکتب دن اورلوپ قاویلاندیقلاری حاقینداقی شهربانی نینگ راپورتی.

(دکومنت ده خدر بابایی، صدر بابایی دیلیپ یالنگیش یازیلیدیر)

توده پارتیاسی نینگ گورگن دأکی آغضالاریندان نعمت الله قاضی- دا توتاشان بو اودونگ اوستونه یاغ سینلرینگ بیرى بولوپ، آنفاقلیج بابایی یه غارشى تهمت آتیجى ماقالا، بیلدیریش بیلن چیقیش ادیار. اول یایرادان بیان ناماسیندا، بابایی نینگ دولتینگ پولونى اوغورلا تلیقدا و اونى تهراندا عیالدا و عرق- شراب دان گچیریندیگی بیلن بابائى عایپلایار. قاضى نینگ بو پیکرینه غارشى فهیم و بابائى نینگ یایرادان بیان ناماسینی غیناساقدا هنیز تاپیب بیلمان گلیاریس.



توده پارتیاسی نینگ "تورکمن سسی" روزنامه سینده، شاهیر عبدالرحیم مدرسی- ده، اونگ توده پارتیادان بولوپ، سونگرا دمکراتلارا گچن آرازقلی کلامی نینگ یانی بیلن بابائینی- دا تانقیت یاستیغینا اوویریار:

"بابائی کیمین یولداشینگ باردی،  
غالانی داقینماق ارکه گه عار دیر،  
چاتینگ درجه سی سنگکیدن زور دیر،  
اونگقا بورونج، سنگکی غالانی.

\*\*\*\*\*

گوریپ اوتورساق، تورکمن حالقی نینگ یاقین تاریخیندا، اوزباشینا بیر ملی- سیاسی قورامانینگ یوقلیغی سبألی، نه گوزل، نه قهرمان، نه آیدینگ پیکیرلی انسانلاریمیز یرسیز یره نادوغری اوغورا گونوکدیریلدی. سیاسی حرکتلریمیزده بیزه امیداما یاد آداملار باش بولوپ گلدیلر. بیتهگی چکملی بولاندا- دا بیزینگ باتیرلاریمیز



ياتىپ- كۆيدۆلر. بىز بو تجربه دن گچن 30 يىلداقى حرکتيمىزده- ده ساپاق آلپ بىلمه دىك. بلكى گلجكده بىيله بولماسىن.

آنناقليچ بابانى يالى گورشجنگ يىگىتلىرىمىز- ده شول دؤورى نىنگ سياسى آلاسارمىقلىغى نىنگ پنداسى بولدى. اونونگ اوز ايلينه ياغشيليق اتمكدن باشغا نىتى نىنگ يوقدىغى كۆپلره مألیم بولسا گرک، يۇنه نأدرسىنگ سياسى پروپاگاندا اولارىنگ اوز حالقى نىنگ ياغتى گلجگى اوغروينداقى آرزولارىنا كۆلگه سالىپدى. آنناقليچ آقانىنگ يۇره گى ايلينده بولوپ گچيان شنىله غاپما- غارشىلىقلارا تاپ گتىرمان 1328- نجى يىلىنگ دؤرت تىركشىك آبي نىنگ باشقى آبي نىنگ 17- سىنه توغنادى. اول كوممت قاويزدا جايلاندى. مرحوم يىنگ آرادان چىقانىنا اينها 60 يىل بولدى. اما اونونگ آدى و حالقى اوچىن چكن گؤرگوسى المىداما حالقىنگ يۇره گىنده ابدى ياشار. اونونگ ارکانا تورکمن اىلى حاقىندا آرزولاپ گىدن ديله گى نىنگ تىزلىكده دووش بولماغى آرزولاپ، بو صحبتىمىزى جمع لىارىس.

پراگ شأهرى

2009- نجى يىلىنگ 7- نجى آپرىلى

1388- نجى يىلىنگ 19- نجى فروردىنى